

TEISINGAS BYLOS NAGRINĖJIMAS LIETUVOJE

Dr. Patricia A. Streeter
2013 m. lapkričio 13 d.

Į lietuvių kalbą vertė Jūratė Guzevičiūtė

Vertimą ir spausdinimą parėmė Lietuvos-Amerikos Advokatų Asociacija

www.javadvokatai.org

Autorė Patricia A. Streeter ©, 2013 m.

TURINYS

1. Teisinės sistemos, kuri įtvirtina teisingą bylos nagrinėjimą, svarba	1
2. Sovietinio palikimo poveikis teisinei sistemai	3
3. Teisminė valdžia	9
4. Sunkumai, su kuriais susiduria bylos šalys	15
4.1 Advokatūra	16
4.2 Prokuratūra	17
5. Atitikimo vertinimas	20
6. Kitas požiūris į problemos sprendimą	25
7. Rekomendacijos einant pirmyn	26

TEISINGAS BYLOS NAGRINĖJIMAS LIETUVOJE¹

Dr. Patricia A. Streeter
2013 m. lapkričio 13 d.

1. Teisinės sistemos, kuri įtvirtina teisingą bylos nagrinėjimą, svarba

Teisės į teisingą bylos nagrinėjimą nepriklausomo ir nešališko teismo užtikrinimas yra esminis demokratijai dėl daugelio priežasčių. Ši teisė užtikrina mechanizmą, kurio pagalba ginamos visos kitos teisės, įtvirtintos Konstitucijoje, nacionaliniuose įstatymuose bei sutartyse. Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą yra viena iš žmogaus teisių, įtvirtinta Europos Konvencijos 6 straipsnyje bei ginama Europos žmogaus teisių teismo. Europos Konvencijos 6 straipsnis numato, jog bet kurioje civilinėje ar baudžiamojoje byloje, asmuo turi teisę, kad jo bylą per įmanomai trumpiausią laiką viešumo sąlygomis teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas.² Jei nebūtų 6 straipsnio, nebūtų įmanoma ginti bet kurios kitos Konvencijos materialinės teisės.

Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą bei nekaltumo prezumpcija taip pat yra ir pagrindinės teisės viršenybės principo dalys.³ Teisės viršenybės principas neseniai Europoje buvo apibrėžtas kaip reikalavimas:

kad su kiekvienu visi sprendimų priėmėjai elgtųsi sutinkamai su orumo, lygybės bei racionalumo principais bei pagal įstatymą, taip pat kad kiekvienas, ginčydamas sprendimų neteisėtumą, turėtų galimybę kreiptis į nepriklausomą bei nešališką teismą, kur būtų garantuojamas teisingas procesas.⁴

Teisės viršenybės sąvoka, kaip nurodoma Europos Konvencijos preambulėje, yra steigiamasis šios Konvencijos principas, ir yra neatsiejama nuo visų kitų Konvencijos nuostatų.⁵

¹ Šis straipsnis paremtas autorės atliktu teisės į teisingą teismą, suprantamos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos (toliau – EŽTK arba Konvencija) 6 straipsnio prasme, Lietuvoje kokybiniu tyrimu, taikytu jos 1995 m. disertacijoje “Teisingas teismas Lietuvoje: nuo Europos Konvencijos iki įgyvendinimo“, 2012 m. rugpjūtis, Teisės katedra, Leičesterio Universitetas. Dr. Streeter darbo vadovas – prof. Malcolm Shaw, Karalienės patarėjas (QC).

² EŽTK, 6(1) str. (tam tikrais atvejais galimi ir uždari teismo posėdžiai). 6 straipsnio teikiama apsauga tiesiogiai siejasi su kaltinamojo teisėmis, EŽTK, 6(2)-6(4) str.

³ *Salabiaku prieš Prancūziją*, pareiškimo Nr. 10519/83 (EŽTT, 1988 m. spalio 7 d.), 28 paragrafas.

⁴ Europos komisija “Demokratija per teisę” (Venecijos komisija), ataskaita „Dėl teisės viršenybės“, priimta Venecijos Komisijos 86-oje plenarinėje sesijoje (Venecija, 2011 m. kovo 25-26 d.) CDL-AD(2011)003rev, 16 paragrafas.

⁵ *Golder prieš JK* (1975 m.) 1 EHRR 524, 34 paragrafas; *Engel ir kiti prieš Olandiją* (1976 m.) 1 EHRR 647, 69 paragrafas.

Dėl tarp teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, saugančios teisės viršenybę, ir Konvencijoje įtvirtintų materialinių teisių egzistuojančio ryšio, 6 straipsnio teisių padėtis valstybėje gali nusakyti, kaip valstybė sugeba apginti žmogaus teises, įtvirtintas Konvencijoje.

Teisminės valdžios nepriklausomumas taip pat sudaro sąlygas geram valdymui, ekonominiam vystymuisi ir stabilumui.⁶ Taip yra dėl to, kad nepriklausoma teisminė valdžia, kaip ir visa aukštos kokybės teismų sistema, yra ypatingai svarbi ekonominiam augimui užtikrinti; ji garantuoja, kad sutartys tarp šalių bus sąžiningai vykdomos, kas savo ruožtu užtikrina ekonominį stabilumą bei skatina ekonomikos augimą ir investicijas. Nepriklausomos teisminės valdžios principo esmė ta, kad nepriklausoma teisminė valdžia užtikrina bylos šalims, kad teismas nenuspręs valstybės ar galingesnės šalies naudai vien dėl pastarosios statuso.⁷

Kalbant apie Lietuvos pareigą laikytis teisingo bylos nagrinėjimo pagal Europos Konvenciją standartų, daugumai yra žinomi keli Europos Teismo sprendimai prieš Lietuvą. Kiek mažiau yra pažįstamas Ministrų komiteto – pagrindinės Europos Tarybos politinės institucijos – sprendimų įgyvendinimo mechanizmas.⁸ Priėmus nepalankų sprendimą, valstybė turi pareigą sumokėti pinigų sumą, numatytą Teismo sprendime. Papildomai, Ministrų komitetas gali reikalauti pakeisti nacionalinius įstatymus, siekiant atitaisyti konkretų pažeidimą (specialiosios priemonės), bei reikalauti sisteminių pokyčių, siekiant užkirsti kelią naujiems panašioms pažeidimams (bendrosios priemonės).⁹

⁶ Gordon Barron, “Pasaulio bankas ir teisės viršenybės reformos“ (2005 m.), Londono ekonomikos ir politikos mokslų mokykla, darbo straipsniai Nr. 05-70; Richard E. Messick, “Teisinė reforma ir ekonominis vystymasis: problemų apžvalga“ (1999 m.), 14 World Bank Research Observer 117; James H. Anderson, David S. Bernstein ir Cheryl W. Gray, *Teismų sistemos ir pereinamosios ekonomikos: vertinant praeitį, žvelgiant į ateitį* (Pasaulio bankas, 2005 m.); Frank B. Cross, “Teismų piniginė vertė“ (Berkley Electronic Press, 2007 m. rugpjūtis) 16, <http://works.bepress.com/frank_cross/1>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.; Lars P. Feld ir Stefan Voigt, “Teismų nepriklausomumas ir ekonominis vystymasis“, red. Roger D. Congleton ir Brigitta Swedenborg, *Demokratinė konstitucinė struktūra ir viešoji politika: tyrimai ir įrodymai* (MIT Press, 2006 m.) 251-88.

⁷ Daniel Klerman, “Teisinė infrastruktūra, teismų nepriklausomumas ir ekonominis vystymasis“ (2006 m.), Pietų Kalifornijos Universitetas, Teisės mokykla, Teisė ir ekonomika, darbo straipsnių serijos, 2006 m., straipsnis 43, 1-2.

⁸ Phillip Leach, “Ministrų komiteto efektyvumas prižiūrint Europos žmogaus teisių teismo sprendimų vykdymą“ (2006 m.), 3 Public law 443, 444.

⁹ Ministrų komitetas, “Ministrų komiteto priežiūros taisyklės dėl sprendimų vykdymo priežiūros ir taikių susitarimų sąlygų“ (CM/Del/Dec(2006) 964/4.4/appendix4E / 2006 m. gegužės 12 d., priimta 2006 m. gegužės 10 d., 964-ame Ministrų pavaduotojų susitikime, Europos Taryba) (Priežiūros taisyklės) r 6(2)(a); David J. Harris ir kiti, *Harris, O’Boyle ir Warbrick: Europos žmogaus teisių konvencijos teisė* (2 leidimas, OUP 2009 m.) 873-74; David C. Baluarte ir Christian M. De Vos, *Nuo sprendimo iki teisingumo: tarptautinių ir regioninių žmogaus teisių sprendimų vykdymas, Atviros Visuomenės Inicijatyva* (Atviros visuomenės fondas, 2010 m.) 39-4.

Dar mažiau yra pažįstama Lietuvos pozityvi pareiga kurti tokią teisinę sistemą, kuri garantuotų teisę į teisingą bylos nagrinėjimą.¹⁰ Ši pareiga nepriklauso nuo jokio Europos Teismo sprendimo. Teisingumas turi atitikti 6 straipsnio specifiką, kaip ir kitos Teismo pripažintos teisės, tokios kaip, rungtyniškas procesas, užtikrinantis sąžiningą ir tinkamą prieigą prie įrodymų;¹¹ veiksmingas teisinis atstovavimas;¹² šalių lygiateisiškumas;¹³ bei speciali vaikų ir kitų pažeidžiamų šalių apsauga.¹⁴ Tai reiškia, kad net ir be konkretaus sprendimo Lietuva turi pareigą įtvirtinti teisinę sistemą, derančią su Europos Teismo sprendimais; ir ne tik priimtais bylose prieš Lietuvą, bet su visais Teismo sprendimais. Taip pat įtvirtinant sistemą, kuri užtikrintų teisingą bylos nagrinėjimą, būtina realiai praktikoje veikianti sistema.

2. Sovietinio palikimo poveikis teisei sistemai

Daug kritikos Lietuvos teisei sistemai problemas kildina iš Lietuvos sovietinio paveldo. Tokia kritika yra pagrįsta bei būdinga visam posovietiniam regionui. Tai dramatiškos Sovietų Sąjungos griūties bei staigaus poreikio pereiti į demokratiją rezultatas. Pokyčiai buvo tokie staigūs, kad jiems nei visuomenės, nei politinės partijos nebuvo pasirengusios. Naujai atsirandančios politinės jėgos žadėjo greitus bei sumanius pokyčius, lemsiančius geresnį gyvenimą, nesuprasdamos ideologinių, politinių ir ekonominių problemų, su kuriomis susidūrė, masto.¹⁵ Tačiau tai nestebina, ypač turint galvoje bendrą pilietinio dialogo trūkumą sovietų

¹⁰ *Zimmerman ir Steiner prieš Šveicariją*, pareiškimo Nr. 8737/79 (EŽTT, 1983 m. liepos 13 d.), 29 paragrafas (valstybės turi pareigą „sukurti tokią teisinę sistemą, kuri sudarytų sąlygas teismams išpildyti 6 (1) straipsnio reikalavimus, tame tarpe ir dėl bylos išnagrinėjimo per protingą laiko tarpą“); *Boddaert prieš Belgiją* (1993 m.), 16 EHRR 242, 39 paragrafas (6 str. „nurodo, kad teisminis procesas turi būti greitas, tačiau kartu įtvirtina bendresnį – tinkamo teisingumo administravimo principą“).

¹¹ *Ruiz-Mateos prieš Ispaniją*, pareiškimo Nr. 12952/87 (EŽTT, 1993 m. birželio 23 d.), 63 paragrafas (tiek baudžiamosios, tiek civilinės bylos šalys privalo žinoti ir galėti atsikirsti į visus byloje pateiktus įrodymus ar pastabas).

¹² *Airey prieš Airiją* (1979 m.), 2 EHRR 305, *Artico prieš Italiją*, pareiškimo Nr. 6694/74 (EŽTT, 1980 m. gegužės 13 d.).

¹³ *De Haes ir Gijssels prieš Belgiją* (1998 m.) 25 EHRR 1, 53, 58 paragrafai (kiekviena bylos šalis turi turėti protingą galimybę pristatyti savo bylą tokiomis sąlygomis, kurios nesudarytų jam ar jai esminių sunkumų lyginant su kita šalimi).

¹⁴ *Doorson prieš Olandiją* (1996 m.) 22 EHRR 330, 70 paragrafas (dėl liudytojų ir nusikaltimo aukų teisių pripažinimo bei įpareigojimo valstybėms narėms organizuoti baudžiamąjį procesą taip, kad minėtiems interesams nekiltų nepagrįstas pavojus); *B ir P prieš JK*, pareiškimo Nr. 36337/97, 35974/97 (EŽTT, 2001 m. balandžio 24 d.), 32-49 paragrafai (dėl uždaru teismo posėdžių šeimos teisės bylose).

¹⁵ Viktor Mavi, „Naujos demokratijos rytų Europoje: problemos ir iššūkiai“, leid. Europos Taryba, *Nusivylimas demokratija: politinės partijos, dalyvavimas ir nedalyvavimas demokratinėse institucijose Europoje* (Council of Europe Press, 1994 m.) 68.

okupacijos metu, kuomet visuomenė buvo visiškai atitrūkusi nuo valstybės funkcionavimo.¹⁶ Pagrindiniai politikai suprato vakarietišką demokratijos sampratą, naudotą kaip modelį kuriant naują sistemą, tačiau jos nesuprato plačioji visuomenė, įskaitant teisėjus bei kitus teisininkus.¹⁷ Šio perėjimo metu nebuvo jokios plataus masto švietimo kampanijos, informuojančios apie šias naujas idėjas, todėl atitinkamai nesivystė ir teisinė kultūra.

Tinkamo dėmesio nesulaukė ir griauantis korupcijos bei etiško elgesio trūkumo poveikis, ypač teisinėms profesijoms, tame tarpe ir “ypatingas žinių, kas yra neetiškas elgesys, trūkumas”.¹⁸ Atitinkamai pakankamai dėmesio nebuvo skirta ir svarbesnei problemai, t.y. politikos lyderiams, kurie nesilaikė įstatymų bei neįtraukė visuomenės, siekiant pilnai tranformuoti teisės ir teisingumo supratimą:

Pagrindinės tokios reformos kliūtys – ne techninės ar finansinės, o politinės ir žmogiškosios. Teisės viršenybės reforma bus sėkminga tik tuomet, kai bus sprendžiama esminė problema, t.y. politikos lyderių, kurie nesutinka vadovautis teisės viršenybės principu, problema. Pagarba teisei sunkiai įleidžia šaknis tose sistemose, kur paplitusi korupcija ir cinizmas, nes įsitvirtinęs elitas savo tradicinio nebaudžiamumo bei asmeninių interesų atsisakys tik jausdami didžiulį spaudimą.¹⁹

Naujosios demokratijos patyrė visišką ir kraupų politinių jėgų susiskaldymą, lėmusį tai, kad daugelis politinių partijų ir politikų viešojoje erdvėje pasirodė be aiškios ar realios programos bei jokio sąryšio su plačiais visuomenės sluoksniais. Perėjimo metu taip pat kentėjo ir pilietinė visuomenė. Sąlyginai stiprios bei nepriklausomos NVO, buvusios aktyvios prieš perėjimą, tapo silpnos arba išvis nustojo veikti. Daugelis jų lyderių bei narių tapo valstybės pareigūnais arba politikais. Naujos ir trapios politinės jėgos įtariai vertino naujai besikūriantį NVO, dėl šių potencialios kritikos jų vaidmeniui ir teisėtumui. Kadangi nebuvo aktyvios pilietinės visuomenės bei efektyvių NVO, kurios į viešąją diskusiją įneštų įvairesnių

¹⁶ Tadas Klimas, “Lietuviška teisės viršenybė“, pranešimas *14-ame Pasaulio lietuvių meno ir mokslų simpoziume* (2008 m. lapkričio 29 d.).

¹⁷ Catherine Dupre, “Po reformų: žmogaus teisių apsauga pokomunistinėse valstybėse“ (2008 m.) EHRLR 627, 628.

¹⁸ William D. Meyer, “Žvelgiant į pokomunistinę realybę: privačia praktika užsiimantys teisininkai centrinėje ir rytų Europoje bei buvusiose Sovietų Sąjungos respublikose“ (1995 m.), 26 *Law & Poly Intl Bus* 1019, 1058.

¹⁹ Thomas Carothers, “Teisės viršenybės atgimimas“ (1998 m.), 77 *Foreign Affairs* 95, 96.

nuomonių, naujos demokratijos, kuriose didelė piliečių dalis liko neįtraukta į politiką, buvo silpnos.²⁰

Lietuviai net ir po nepriklausomybės atkūrimo savo valdžiai skyrė mažai dėmesio. Jie ir toliau nepasitikėjo savo pačių valstybės institucijomis, bijojo išsakyti savo nuomonę bei manė, jog teisingumo buvo nedaug.²¹ Apklausų rezultatai praėjus dviem dešimtmečiams po nepriklausomybės atkūrimo atskleidė, kad pasitikėjimas teismine sistema buvo toks žemas, kad didžioji dauguma lietuvių sakė nesikreipiantys į teismus, net ir turėdami pagrindą skųstis; didžioji jų dalis nesikreipė dėl to, jog nemanė sulauksiantys reikiamos pagalbos. Ypatinę susirūpinimą kelia faktas, kad 40 procentų asmenų, kuriems reikėjo pagalbos, nesikreipė į teismą, prokuratūrą, policiją, Seimą ar net žiniasklaidą, bet vietoje to rinkosi “kitas” galimybes. Tai, žinoma, leidžia suprasti, jog buvo naudotasi galimomis savi-pagalbos priemonėmis, galimai nesuderinamomis su visuomenės, siekiančios stiprinti teisės viršenybę, principais.²²

Susijęs reiškinys – didžiuliai emigracijos iš Lietuvos srautai. Lietuvos emigrantų Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje tyrimas, atliktas Vytauto Didžiojo Universiteto sociologų, atskleidė, jog – priešingai nei daugelis aiškina – dauguma lietuvių emigrantų į Lietuvą neplanuoja grįžti ne dėl geresnių ekonominių galimybių kitose šalyse. Iš tikrųjų didesnę įtaką turi žmogaus teisių situacija bei politinis klimatas: saugumo pojūtis, daugiau laisvės bei didesnė pagarba žmonių santykiuose.²³

Sociologai teigia, jog tarp visuomenės pasitikėjimo ir valdžios efektyvumo egzistuoja stipri koreliacija.²⁴ Lietuvoje kritikai visuomenės nepasitikėjimą teismų sistema sieja su

²⁰ Mavi (15 išnaša) 69.

²¹ Henrikas Mickevičius ir kiti (red.), *Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2006: apžvalga* (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Vilnius, 2007 m.) 5 (2006 m. visuomenės nuomonės apklausos rezultatai).

²² Henrikas Mickevičius (red.), *Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2007-2008: apžvalga* (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Vilnius, 2009 m.) (ŽTISI 2009 m.) 6 (2008 m. visuomenės nuomonės apklausos rezultatai).

²³ Ibid.

²⁴ Pavyzdžiui, Peri K. Blind, “Pasitikėjimo valdžia kūrimas XXI amžiuje: literatūros apžvalga ir nauji klausimai“ (2007 m.) Jungtinių Tautų Ekonominių ir socialinių reikalų departamentas (UNDESA), Septintasis pasaulinis valdžios pertvarkos forumas: kuriant pasitikėjimą valdžia. 2007 m. birželio 26-29 d., Viena, Austrija <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan025062.pdf>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.; Kenneth Newton, “Demokratinės patologijos ir demokratinė hipocondrija“, leid. Europos Taryba, *Nusivylimas demokratija: politinės partijos, dalyvavimas ir nedalyvavimas demokratinėse institucijose Europoje* (Europos Taryba, 1994 m.) 27; Kenneth Newton ir Pippa Norris, “Pasitikėjimas valdžios institucijomis: tikėjimas, kultūra ar vaidyba?“, leid. Susan J. Pharr ir Robert D. Putman (red.), *Nepatenkintos demokratijos: kas kelia rūpesčių trišalėms šalims?* (Princeton U Press, 2000 m.).

sovietinės eros palikimu, kuriam būtina skirti reikiamą dėmesį.²⁵ Kai kurie mokslininkai tokią socialinę aplinką, tipiską posovietinėms valstybėms, apibūdina kaip “negatyvų teisės viršenybės mitą”,²⁶ kur preziumuojamas teisės ar teisinių institucijų neteisėtumas, t.y. įstatymai gina tik elitą, o teisinės institucijos yra šališkos. Kaip apibūdinta 2003 metais:

Visur šiame regione “teisė” suprantama kaip žodis, kurį dažniausiai naudoja politikai bei kuris aptarinėjamas žiniasklaidoje. Tačiau nepaisant to, pozityvaus mito, pagal kurį teisės viršenybė visuomenėje paprastai dominuoja, vis dar nėra, ir jo vietą perima negatyvus mitas, kad pagarbos teisei principo yra nepaisoma beveik visur.²⁷

Vadovaujantis tokiu cinišku požiūriu, piliečiai ima elgtis taip, lyg nuolatos tikėtusi, jog teisė neveiks. Jų manymu, įstatymus galima ignoruoti, kadangi visi tai daro, “apeidami taisykles, įeidami per galines duris, duodami kyšius, piktnaudžiaudami viešąja pozicija, siekiant asmeninės naudos”.²⁸ Tokioje aplinkoje preziumuojama, jog visi valdžios veiksmai, nesvarbu, kokie ir kuo paremti, – tai elito norų tenkinimas. Toks požiūris laikui bėgant tik stiprėja ir turi žymių pasekmių žmonių, įskaitant ir teisėjus, elgesiui.²⁹

Maža to, nepriklausomybės atkūrimo metu, nebuvo rimtai apsvarstyta būsima teisinė sistema, palaikysianti naująją demokratiją. To pasėkoje, sovietinės taisyklės bei praktika tęsėsi ir toliau:

Nenuostabu, kad per tuos dvejus metus nebuvo rimtai aptartas Lietuvos kūriamos teisinės sistemos modelis, turėjęs pradėti veikti po nepriklausomybės paskelbimo. Tad Lietuvos visuomenė pasiekė nepriklausomybę, neturėdama aiškios būsimos nepriklausomos Lietuvos teisės sistemos, įskaitant ir privatinę teisę, vizijos.³⁰

²⁵ Aušra Rauličkytė, “Lietuvos teismai ir teisės viršenybė“ (2001 m.) 32 JBS 182-92.

²⁶ Brent T. White, “Atidėjus teisės viršenybės mitą į šoną: korupcija ir prisiekusių institutas naujose demokratijose“ (2010 m.), 43 Cornell Int. QJ 307-08, 5 išnaša, 308-09.

²⁷ Marina Kurkchyan, “Teisės neteisėtumas posovietinėse valstybėse“, leid. Denis J. Galligan ir Marina Kurkchyan (red.), *Teisė ir neoficiali praktika: pokomunistinė patirtis* (OUP 2003 m.) 33.

²⁸ White (26 išnaša) 333. Negatyvus teisės viršenybės mitas kontrastuoja su “pozityviu teisės viršenybės mitu“, vyraujančiu anglo-amerikiečių ir šiaurės Europos visuomenėse, kuris pats save stiprina, ir pagal kurį visi mano, jog teisė yra gera, teisinga bei atstovauja žmonių, o ne elito valią. Ibid.

²⁹ Ibid. 335-36, Kurkchyan (27 išnaša) 32-33.

³⁰ Valentinas Mikelėnas, “Privatinės teisės harmonizavimo instrumentų įtaka civilinės teisės reformai Lietuvoje“ (2008 m.) XIV *Juridica Intl* 143 (dveju metų tarp 1998 m. tautinio judėjimo už nepriklausomybę ir 1990 m. nepriklausomybės paskelbimo koncentruotų pokyčių laikotarpį pirmiausiai sudarė “demonstracijos, dainos ir nacionalinė euforija, o ne racionalus ateities planavimas po nepriklausomybės deklaracijos priėmimo“).

Panašiai esminių pokyčių nebuvo imtasi ir švietimo sistemoje – nei mokslo programų dalykuose, nei mokymo metoduose. Tačiau tai neturėtų stebinti, turint galvoje, jog didžiąja dalimi, “tie patys asmenys ir toliau liko tiek teisiniuose, tiek akademinuose poste”.³¹ Akademinės įstaigos, ruošiančios teisininkus rytų Europoje, turėjo reformuoti savo mokslų programas bei dalykines sritis priklausomai nuo pokyčių, vykusių devinto dešimtmečio antroje pusėje, tačiau to nepadarė. Nepaisant esminių skirtumų, atsiradusių perėjus nuo centralizuotos prie laisvos rinkos ekonomikos, tokie dalykai kaip sutarčių teisė liko nmodifikuoti.³²

Nepaisant administracinių pokyčių Lietuvos universitetuose, mokslai toliau vyksta vadovaujantis komunistiniu mokymosi būdu, t.y. mokantis atmintinai – kas teisėjui, taikančiam sovietinio valdymo teisės teoriją, buvo būtinas įgūdis (t.y. kuomet teisė ir teismai tarnavo Komunistų partijos interesams).³³ Modernių kritinio mąstymo gebėjimų bei teisinių metodologijų, pagal kurias teisė būtų taikoma pagal faktų visumą, paprasčiausiai nėra mokoma.³⁴ Kadangi visų advokatų, prokurorų bei teisėjų profesinis paruošimas prasideda nuo bakalauro laipsnio universitetinio teisinio išsilavinimo, mokslai daro didžiulę įtaką jų principiniam suvokimui bei požiūriui.³⁵ Dėstytojai ir jų mokymų metodai iš esmės liko tokie patys, t.y. paskaitų metu tiesiog išdėstomos tam tikros taisyklės, galiojančios konkrečiai sričiai, ir nėra inicijuojama jokių diskusijų. Profesorius Kęstutis Kaminskas yra pastebėjęs:

Per vieną naktį nepakeisime dėstytojų mąstymo. Daugiau nei pusė dėstytojų mokėsi sovietiniu laikotarpiu, o šiandien jie moko studentus, kurie pažįsta tik nepriklausomą Lietuvą. Daugelis

³¹ Zdeněk Kühn, *Teisminė valdžia centrinėje ir rytų Europoje: mechaninės jurisprudencijos transformacija?* (Martinus Nijhoff Publishers 2011) xvi. Prof. Kühn turi daug patirties šioje srityje kaip Čarlslo Universiteto, Teisės mokyklos (Praha) dėstytojas, Čekijos aukščiausio administracinio teismo teisėjas (Ibid xii-xiv) ir Ad hoc teisėjas Europos žmogaus teisių teisme (žr. *Hlaváček prieš Čekiją*, pareiškimo Nr. 11163/06 (EŽTT, 2008 m. kovo 25 d.) (sprendimas).

³² Tadas Klimas, “Amerikos teisės studentų asociacija: pasaulinis teisinis švietimas naujojoje Europoje ir JAV – ar jie kada susitiks?” (2004 m.), 5 German L J 321-22.

³³ *Teisminė valdžia centrinėje ir rytų Europoje* (31 išnaša) xvi; Rauličkytė (25 išnaša) 187.

³⁴ K. Jaak Roosaare, “Praktiniai teisės mokymo aspektai naujai nepriklausomoje centrinėje Europoje (Estijos ir Lietuvos patirtys)” (2007 m.), 4 EJ Legal Educ 121, 125; *Teisminė valdžia centrinėje ir rytų Europoje* (31 išnaša) xvi.

³⁵ Linas Sesickas, “Teisingumo prieinamumas Lietuvoje” (2000 m.), 24 Fordham Intl L J S159, S162-63; Bruno Nascimbene ir Elisabetta Bergamini, *Teisinė profesija Europos Sąjungoje* (Kluwer Law Int BV, Olandija, 2009 m.) 151, 17(2) paragrafas.

mokyklų, pastatytų posovietiniu laikotarpiu, atrodo kaip fabrikai, nes jos turėjo skleisti tam tikrą ideologiją. Mes turime šitai įveikti.³⁶

Studentai tikisi dėstomų paskaitų, o kadangi paskaitų lankymas nėra privalomas, jie eina tik į tas paskaitas, į kurias nori, ir dažnai net neperskaitę užduotos medžiagos. Paskaitų metu nevystomi studentų analitiniai gebėjimai, todėl studentams nėra įprasta atsakinėti į klausimus arba diskutuoti.³⁷ Klausimai, reikalaujantys bendro medžiagos žinojimo, t.y. reikalaujantys apibendrinti informaciją, kelia studentams frustraciją, kadangi atsakymo negalima rasti konkrečioje vietoje.³⁸

Po Sovietų Sąjungos žlugimo mokyklos rytų Europoje, įskaitant ir Lietuvą, nebuvo reformuotos.³⁹ To pasėkoje, būtinybė reformuotis iš esmės neįveikiama net ir dabar. “Mokyklos nežino, ko jos nežino. Ir jos didžiujasi.”⁴⁰ Tačiau nors aplinka ir pasikeitė, asmenys, mokantys teisės, nepasikeitė.⁴¹ Švietimo kultūra tęsiasi toliau:

Priešingi nei buvo tikėtasi, seni, nekvalifikuoti ir ksenofobiški dėstytojai neišmirė. Jie reprodukovosi per ugdymą, atrinkę būsimuosius mokytojus iš savo studentų pagal savo ištikimybės kriterijus bei intelektinių iššūkių esamai nekompetentingai profesūrai trūkumą.⁴²

Net Konstitucinis Teismas savo kvalifikacijų, būtinų teisėjams, apžvalgoje nepastebėjo būtinybės adaptuoti teisinių mokslų reikalavimus. Teismas nurodė, jog būtina įtraukti tam tikrus mokymosi dalykus,⁴³ tačiau teisinis rašymas ir analizė, praktinė patirtis ar profesinės etikos taisyklės liko nepaminėti.⁴⁴

³⁶ Marc Sarena, “Sovietinis mentalitetas žlugdo Lietuvos švietimo reformą“ (vert. Nabeelah Shabbir), *Café Babel* (2007 m. gegužės 11 d.) <<http://www.cafebabel.co.uk/article/22785/soviet-mentality-brakes-lithuanian-educational-ref.html>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

³⁷ Roosaare (34 išnaša) 124-25.

³⁸ Ibid.

³⁹ Amerikos teisės studentų asociacija: pasaulinis teisinis švietimas (32 išnaša) 322.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Aviecer Tucker, “Nekompetentingumo atkūrimas: Čekijos aukštojo švietimo kūrimas“ (2000 m.) 9 E Eur Const Rev 94-95.

⁴³ Konstitucinis Teismas, 2008 m. vasario 20 d. sprendimas dėl aukštojo išsilavinimo kvalifikacijos reikalavimo teisėjams, *Valstybės žinios* 2008 m. Nr. 23-852 (2008 m. vasario 26 d.), pataisymai 2011 m. kovo 19 d., *Valstybės žinios* 2011 m. (teisės teorija, konstitucinė teisė, civilinė teisė bei kiti susiję socialiniai mokslai buvo nurodyti kaip privalomi).

⁴⁴ Ibid. Remiantis oficialiu Lietuvos Advokatūros interneto puslapiu, profesinė atsakomybė ir etika yra tarp galimų advokatūros egzamino temų. Žr. <http://denver.infollex.lt/advoco_old/?item=tvarka> (Egzamino programa), paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

Įvertinus nesąžiningumo akademinėje aplinkoje kultūrą, t.y. nusirašinėjimą egzaminų metu ar ruošiant namų darbus, mokyti etikos, įskaitant ir profesinę etiką, taisyklių tampa būtina. Nusirašinėjimas – dažna problema universitetuose, tačiau rytų Europoje ši problema apibūdinama kaip “gana stipriai viršijanti skalę”.⁴⁵ Tai dera su Lietuvoje gaju požiūriu, apibūdinančiu akademinį nesąžiningumą kaip nusikaltimą “be aukų”, nevertą bausmės. Akademinis nesąžiningumas Lietuvoje pastaraisiais metais sulaukė nacionalinio dėmesio, tačiau jokių veiksmų vis dar nesiimta.⁴⁶

Kaip ir su daugeliu sistemų Lietuvoje, universitetuose vyko struktūriniai pokyčiai po nepriklausomybės paskelbimo, t.y. universitetai tapo nepriklausomi nuo valstybės kontrolės, todėl galėjo patys kontroliuoti savo mokymų programas bei administraciją. Pagal visuomenės įvertinimą, pokyčiai nepagerino mokslų ir švietimo rezultatų žemos kokybės.⁴⁷ Išliko “sąlyginai aukštas korupcijos lygis”, įskaitant ir studentų praktiką dovanoti dėstytojams dovanas egzaminų metu ar atliekant akademinės užduotis. Kritikai taip pat pastebi plačiai paplitusią praktiką, kuomet ne kvalifikuoti darbuotojai užimta aukštas administracines pareigas, leidžiančias jiems imtis strateginių pokyčių, net kai šie prieštarauja akademinėms vertybėms bei neskatina studentų akademinio tobulėjimo. Tolerancija šiai korupcijai bei žemas akademinis gebėjimų lygis puikiai iliustruoja žemą prioritetą aukštai institucijos reputacijai.⁴⁸

Neegzistuojant sąžiningumą ir integralumą akademiniam sluoksnyje skatinančiai aplinkai, kur būtų paisoma akademinio elgesio taisyklių, tampa sunku įsivaizduoti, kaip etiško elgesio suvokimas staiga turėtų pats savaime atsirasti po studijų baigimo.

Šios aplinkybės bei jau esamas visuomenės įsitraukimo, būtino demokratijai, trūkumas, stipriai pakenkė tvirtos teisinės kultūros, derančios su demokratine valstybe, raidai.

3. Teisminė valdžia

Esminiai teisės į teisingą teismą iššūkiai – tai nepriklausomų teisėjų tradicijos trūkumas bei iš sovietmečio užsilikęs požiūris ir elgesys. Teisminė valdžia, nors struktūriškai ir

⁴⁵ Amerikos teisės studentų asociacija: pasaulinis teisinis švietimas (32 išnaša) 324.

⁴⁶ Loreta Tauginienė, “Įmonių socialinė atsakomybė mokslo administracijoje: įmonių socialinė atsakomybė universitete” (2010 m.), prezentacija 16-oje Europos vadybos ir verslo administravimo doktorantūros programų asociacijos (EDAMBA) Vasaros mokykloje Sorenzėje, Prancūzijoje, 2010 m. liepa, 3, <<http://www.edamba.eu/userfiles/file/Tauginiene%20Loreta.pdf>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

⁴⁷ “R. Mikalauskas: Kaip pagerinti mokslo ir studijų kokybę?” Delfi.lt (2011 m. lapkričio 18 d.) <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/r-mikalauskas-kaip-pagerinti-mokslo-ir-studiju-kokybe.d?id=51550947>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

⁴⁸ Ibid.

nepriklausoma, visgi nėra nepriklausoma funkciškai, išskyrus galbūt Konstitucinį Teismą. Jei teisminė valdžia nėra realiai nepriklausoma, t.y. nėra tokia, kuri suvokia savo vaidmenį nepriklausomai nuo prokuratūros, nėra laisva nuo išorinės įtakos bei nesiekia išvengti interesų konfliktų ir išlikti nepriklausoma, tuomet egzistuoja didelė rizika, jog teisminiai procesai nebus sąžiningi, kaip tai suprantama Europos žmogaus teisių teismo bei tarptautinėje praktikoje.

Pagrindinės to priežastys – pasenusi švietimo sistema bei neišvystytas atskaitomybės ir interesų konfliktų sąvokų supratimas. Svarbu paminėti ir tai, kad neegzistuoja konstruktyvių nesutarimų praktika tose bylose, kur žemesnės instancijos teismo teisėjai nėra saistomi aukštesnės instancijos teismo nuomonės.⁴⁹ Tai pastebima Lietuvos žemesnių instancijų teismuose, kur teisėjai iš dalies dėl neegzistuojančio atskirųjų nuomonių instituto negali vystyti teismų praktikos, atsisakydami ankstesnio formalaus sprendimų pagrindimo.⁵⁰ Atskirųjų ar pritariamųjų nuomonių pavyzdžiai randami Europos Teismo sprendimuose. Bendra situacija yra ta, kad egzistuoja teisminės valdžios struktūrinė nepriklausomybė, tačiau nėra intelektine prasme nepriklausomų teisėjų.⁵¹

Techninis įstatymų žinojimas, kartu su patirtimi bei išmintimi, yra būtini teisminės valdžios ir asmeninio teisėjų nepriklausomumo faktoriai:

Teisėjai, kuriems trūksta žinių bei gebėjimo pagrįsti ir paaiškinti, sunkiai gali būti nepriklausomi; jie negali remtis asmeniniu autoritetu. Tokiu atveju autoriteto trūkumą pakeičia jėga: sprendimai yra teisingi ne dėlto, kad yra pagrįsti ir gerai argumentuoti, bet todėl, kad tai “mes” (teismas) juos priėmė.⁵²

Tokia *ipse dixit*, arba “tai tiesa, nes aš sakau, kad tai tiesa” pozicija, atskleidžia skirtumus tarp autoritarinio ir autoritetingo požiūrio į teisinį diskursą. Autoritarinis modelis diktuoja universalią tiesą iš centro, o autoritetingi sprendimai – tai dialogo, vedančio į

⁴⁹ Michal Bobek, “Teismų nepriklausomumo tvirtovė bei centrinės Europos teisminės valdžios intelektinė transformacija” (2008 m.) 14 EPL 99, 108.

⁵⁰ Vaidotas A. Vaičaitis, “Pereinamoji demokratija ir teismų apžvalga: Lietuvos atvejis”, 2007 m. konferencijos pranešimas, VII Pasaulinis Konstitucinės teisės tarptautinės asociacijos kongresas, Atėnai, Graikija, 2007 m. birželio 11-15 d., 4

<<http://www.enelsyn.gr/papers/w5/Paper%20by%20Prof%20Vaidotas%20A.%20Vaicaitis.pdf>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

⁵¹ Bobek (49 išnaša) 108.

⁵² Ibid. 110

motyvuotą sprendimą, rezultatas. Noras įsitraukti į dialogą, priimant autoritetinę sprendimą, priklauso nuo individualaus teisėjo asmeninių žinių bei gebėjimų.⁵³

Galbūt didžiausia centrinės Europos teismų sistemų problema yra tai, “kaip teisėjai save supranta bei vaizduoja ir jų asmeninės nepriklausomybės internalizacija ir įgyvendinimas”:

Tokio tipo teisminės valdžios “nepriklausomumas” dėl akivaizdžių priežasčių iki šiol nebuvo aptartas pagrindinių diskusijų metu: jį nelengva išvelgti, sunku apibrėžti ir, priešingai nei instituciniai pokyčiai, – jis ilgas ir skausmingas.⁵⁴

Vienas iš teisėjų asmeninio nepriklausomumo aspektų, kurio stipriai trūksta centrinės Europos teisminėje valdžioje, – tai asmeninė drąsa. Sovietinė valdžia neugdė šios savybės,⁵⁵ kas aiškiai buvo matyti iš teismų ir teisėjų pozicijos, pavaldžios Komunistų partijos lyderiams.⁵⁶ Posovietinės valstybės neskatina jos irgi.⁵⁷ Todėl kritinis mąstymas ir kritinė moralė, kurie skirtusi, tačiau kartu papildytų mažoritarinės įstatymų leidžiamosios valdžios veiksmus, neegzistuoja arba yra labai retas reiškinys.⁵⁸ Besitęsiantis sovietų teisinės kultūros poveikis regione ir Lietuvoje minimas ir Lietuvos akademikų teisiniuose straipsniuose.⁵⁹ Tai visiškai nestebina, turint galvoje, kad teisėjai, dirbę sovietinės okupacijos laikotarpiu, tapo nepriklausomos Lietuvos teisėjais per vieną naktį. Beveik visi teisėjai, advokatai, teisės profesoriai ir teisininkai, užimantys viešuosius postus Lietuvoje, išlaikė savo pozicijas, nepriklausomai nuo ideologinių pažiūrų komunistinio režimo laikmečiu.⁶⁰

Rūpindamiesi kitais prioritetais, naujieji nepriklausomi politiniai lyderiai nepakeitė teisėjų ir nedelsdami neskyrė dėmesio teisės viršenybės reformai, išskyrus pagrindinių

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Ibid. 108

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ James H Anderson ir Cheryl W. Gray “Teismų sistemų pertvarkymas Europoje ir centrinėje Azijoje”, leid. Francois Bourguignon ir Boris Pleskovic (red.), *Po perėjimo: metinė Pasaulio banko konferencija ekonominio vystymosi tema* (Pasaulio bankas, 2007 m.) 329.

⁵⁷ Bobek (49 išnaša) 108

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Atviros visuomenės institutas, “Teismų nepriklausomumas Lietuvoje”, leid. *Stebint prisijungimo prie ES procesą: teismų nepriklausomumas* (Central European University Press, Budapeštas, 2001 m.) 276; *Teisminė valdžia centrinėje ir rytų Europoje* (31 išnaša) xvi; Rauličkytė (25 išnaša); “Amerikos teisės studentų asociacija: pasaulinis teisinis švietimas“ (32 išnaša) 322 (po Sovietų Sąjungos griūties teisinis švietimas rytų Europoje pasikeitė labai nežymiai); Tomas Berkmanas, “Teisinio aiškinimo Lietuvoje akademinis suvokimas” (2005 m.) 2 Intl J Baltic 60 (sunkumai teisiniame aiškinime, kilę pereinant iš sovietinio dogmatinio mąstymo modelio).

⁶⁰ Frank Emmert, “Administracinė ir teismų reforma centrinėje ir rytų Europoje” (2003 m.) 9 ELJ 288, 302-03.

dokumentų, būtinų valstybės funkcionavimui, parengimą.⁶¹ Iš pradžių, daugiausia dėmesio buvo skirta struktūrai ir formatui, pavyzdžiui, ar priimti reikiami įstatymai, arba ar tinkamos naujai įsteigtos teisminės tarybos. Tačiau, ar teisminė valdžia yra tikrai nepriklausoma priklauso ir nuo “teisėjų mentaliteto bei savo paties įvaizdžio”.⁶²

Centrinės Europos teisminėse sistemose vyraujanti teisėjų kultūra ir savivoka lieka tokia pati kaip ir gerai apmokamo valstybės tarnautojo. Manytina, jog tai europinių biurokratinių tendencijų ir darbo klasės valdymo, telefoninio teisingumo,⁶³ ir sovietų komunistinės valstybės galios vienybės doktrinos junginio rezultatas.⁶⁴ To pasėkoje, sugriuvus Sovietų Sąjungai posovietiniai teisėjai liko tokiais pačiais pataikūniškais technokratais, besidangstančiais mechaniniu ir formaliu teisės aiškinimu.⁶⁵

Nors teismų struktūra ir buvo reformuota, asmenys, dirbantys teisėjais, liko tie patys vyrai ir moterys, dirbę teisėjais sovietiniais laikais. Personalo kaita nuo tada vyksta lėtai, kas vėlgi tėra sovietinės tyliai tebesitęsiančios teisinės kultūros kontrolės rezultatas. Ši kontrolė stabdo pokyčius, kurie paprastai vyktų laikui bėgant ar asmenims išeinant į pensiją; dabar naujieji teisėjai, norėdami būti sėkmingi darbe, privalo prisitaikyti prie senųjų tradicijų.⁶⁶ Kaip rodo organizacinės elgsenos tyrimai, šis “senų tradicijų perėmimo” reiškinys yra neoficialios organizacinės žinios, organizacijos narių išmokstamos atliekant savo pareigas.⁶⁷ Tai paaiškina, kaip – net ir po dviejų dešimtmečių – sovietinės teisinės sistemos kultūra išgyvena instituciškai.

Net ir praėjus šešiolikai metų po nepriklausomybės paskelbimo, dauguma Lietuvos teisėjų buvo mokyti sovietų okupacijos metu, ir tai įtakojo žemą visuomenės pasitikėjimo lygį

⁶¹ Daniel Ryan Kosloky, “Teismų nepriklausomumo interpretacinio modelio link: rytų Europos atvejo analizė” (2009 m.) 31 U Pa J Intl L 203, 204.

⁶² Bobek (49 išnaša) 99.

⁶³ Rasma Karklins, *Mane privertė sistema: korupcija pokomunistinėse visuomenėse* (ME Sharpe, Londonas, 2005 m.) 14 (aprašo, kaip “komunistų partijos vadovai paėmę telefonus skambina prokurorams ir teisėjams ir nurodo jiems, kokio sprendimo partija tikisi konkrečiose bylose”). Karklins taip pat pažymi, jog nors įrodymai, kad tokia praktika egzistuoja ir dabar, nėra tvirti, “išimtinė valdančiojo elito politinė įtaka teisėsaugai tęsiasi”. Ibid.

⁶⁴ Bobek (49 išnaša) 108.

⁶⁵ Ibid. Tai vyko visose pokomunistinėse valstybėse, išskyrus Rytų Vokietiją, kur “100% teisėjų ir teisės profesorių bei labai didelis procentas valstybės prokurorų ir aukšto lygio teisininkų viešojo administravimo sektoriuje neteko savo darbų ir buvo pakeisti teisininkais, apmokytais pagal vakarietišką modelį iš Vokietijos Federacinės Respublikos”. Emmert (60 išnaša) 302.

⁶⁶ Bobek (49 išnaša) 108.

⁶⁷ Haridimos Tsoukas ir Efi Vladimirou, “Kas yra organizacinės žinios?” (2001 m.) 38 Management Studies 973, 980.

teismine sistema, išskyrus Konstituciniu Teismu.⁶⁸ Šiems teisėjams sunku prisitaikyti prie socialinių ir teisinių pokyčių, todėl jie toliau formaliai taiko teisę, remdamiesi vyraujančia sovietine teisinio pozityvizmo koncepcija, neatsižvelgdami į Konstitucijos principus; ir tai tapo įprasta teismų, ypač žemesnės instancijos, praktika.⁶⁹ Lietuvos teisėjai vis dar regimi kaip biurokratai. To priežastys tos, kad jie paskiriami dirbti teisėjais ankstyvame amžiuje, ir ne iš geriausiųjų ir gabiausiųjų tarpo.⁷⁰ Patekę į sistemą, jie dirba mažai arba beveik išvis nekontaktuodami su visuomene.⁷¹

Pasitaikė atvejų, kuomet pareiškimai apie teisėjų nepriklausomybę centrinėje Europoje buvo vartoti nesaikingai, pavyzdžiui, siekiant pateisinti teisminės praktikos, išvystytos aukštesnių teismų, nepaisymą (ir tokiu būdu, sukurti nenuspėjamą teisminį procesą); atsisakant viešinti visos teismo kolegijos teisėjų vardus skelbiamuose teismo sprendimuose; aiškinant, kodėl teisėjai negali būti verčiami nuolatos mokytis po jų paskyrimo, arba kodėl tik teisėjams negalima mažinti darbo užmokesčio, nors viešojo taupymo priemonės taikomos visiems valstybės tarnautojams. Tokiais atvejais, visuomenė tampa apatiška teisėjų raginimams saugoti “teismų nepriklausomumą”, net ir tais atvejais, kai tokie raginimai yra pagrįsti.⁷²

Teisėjų akcentuojama savivalda be jokios profesionalios administracinės paramos turi paslėptų teisminių trūkumų. Nepakankamai dėmesio skiriama poreikiui teismų sistemai pereiti “iš gerai apmokamų pataikaujančių valstybės tarnautojų kastos į asmeniškai nepriklausomus ir kritiškai mąstančius teisėjus, turinčius ir galinčius viešai apginti savo nuomonę”. Nors akivaizdu, kad tam tikri pokyčiai įvyko, t.y. buvo priimti įstatymai; visgi rimtesnės problemos, tokios kaip teisėjų savo įvaizdžio vertinimas, mentalitetas ir ideologija, ar teisėjų nepriklausomumo skatinimas, nebuvo sprendžiamos.⁷³

Kai šio regiono valstybės tapo nepriklausomos, teismų sistemos struktūra peršoko nuo vieno kraštutinumo prie kito – nuo tokios, kuri yra visiškai priklausoma, prie tokios, kuriai trūksta bet kokios išorinės kontrolės. Nepagrįstai optimistiškai buvo tikėtasi, kad jei teisminė valdžia gaus organizacinį nepriklausomumą, iškart pagerės teismų darbas ir jo kokybė. Deja,

⁶⁸ Vaičaitis (50 išnaša) 4.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ “Lietuvos teisės viršenybė” (16 išnaša).

⁷¹ Ibid.

⁷² Bobek (49 išnaša) 112-13.

⁷³ Ibid. 100, 112.

siekiant teisėjų nepriklausomybės nuo išorės, buvo pamirštas panašus įsipareigojimas užtikrinti susijusių teisėjų ekspertizės, kompetencijos ir darbo kokybės augimą. Tai parodo, koks neigiamas rezultatas pasiekiamas, kuomet nėra tinkamai pasirūpinama struktūrine ir funkicine teisėjų nepriklausomybe.

Daugelį teisininkų klaidino nepriklausomumo ir atskaitomybės santykis, t.y. nors struktūriškai ir nepriklausomi, jie nebuvo atleisti nuo profesinės atskaitomybės:

Teisėjai vėlgi turėjo patys suvokti, kad teisminės valdžios nepriklausomumas nėra kerai, leidžiantys užsirakinti nepakaltinamumo bokšte. Tai ribota privilegija, kuri turi būti apmokama darbu, ekspertize bei noru prisiimti asmeninę atsakomybę.⁷⁴

Nors nepriklausomumas ir atskaitomybė paprastai vystosi palaipsniui kartu, tačiau rytų Europoje dėl Sovietų Sąjungos griūties suardytos pusiausvyros, teismų atskaitomybė vystėsi kur kas lėčiau.⁷⁵

Sociologai, vertinę teismų nepriklausomumą⁷⁶ pagal nepriklausomumo, įtvirtinto teisiniuose dokumentuose (*de jure*), lygį bei teismų faktiškai turimo nepriklausomumo (*de facto*) lygį, nustatė, jog teisėjų nepriklausomumas yra taipogi naudingas ekonominiam augimui.⁷⁷ Siekdami suprasti *de jure* nepriklausomybę, jie vertino tokias savybes kaip valstybės aukščiausių teismų įsteigimas, sąranga bei veikimas, įtvirtinti teisiniuose dokumentuose, pavyzdžiui, valstybės Konstitucijoje. Taip pat buvo vertinta teisėjų paskyrimo procedūra, darbo užmokesčiai bei jų aspauga ir materialinė parama teismų veikimui. Siekiant suprasti *de facto* nepriklausomybę, buvo vertinta, kaip faktiškai įgyvendinami aštuoni *de jure* kintamieji.

Tyrimo rezultatai parodė, kad *de jure* teismų nepriklausomybė poveikio ekonominiam augimui neturi, tačiau turi *de facto* teismų nepriklausomybę.⁷⁸ Kitais žodžiais tariant, šis tyrimas

⁷⁴ Ibid. 111.

⁷⁵ Ibid. 113.

⁷⁶ Lars P Feld ir Stefan Voigt, "Ekonomikos augimas ir teismų nepriklausomumas: kelių valstybiniai įrodymai, naudojant naują indikatorių rinkinį" (2003 m.) 19 EuropJPoEcon 497-527, 449.

⁷⁷ Ibid. 498.

⁷⁸ Lars P Feld ir Stefan Voigt, "Teisminės valdžios nepriklausomumo išskaidymas" (2007 m.) Intl Soc for New Inst Economics (2007 m. birželio 20 d.) Vašingtono Universitetas, Ekonomikos fakultetas, St Louis, Misūris, JAV <<http://www.isnie.org/assets/files/papers2007/voigt.pdf>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d., 2 (rezultatai parodo, jog teigiamas *de facto* teismų nepriklausomumo poveikis ekonominiam augimui yra stipresnis ten, kur egzistuoja aukštas valdžių balanso ir atskaitomybės lygis; taip pat, *de facto* teismų nepriklausomumas yra veiksmingas nepriklausomai nuo konstitucijos amžiaus).

patvirtina sveiko proto lūkesčius, jog teisinės struktūros su teismų nepriklausomybės elementais nepakanka, norint užtikrinti, kad teisminė valdžia veiktų nepriklausomai.

4. Sunkumai, su kuriais susiduria bylos šalys

Teisė į teisingą teismą prasideda nuo galimybės pateikti skundą teismui.⁷⁹ Kaip nurodo Lietuvos NVO,⁸⁰ bylos šalys susiduria su tokiomis specifinėmis problemomis, mažinančiomis teismų prieinamumą, kaip proceso ilgumas, patikimo ir greitai parengiamo teismo protokolo trūkumas bei procesinių apsaugos priemonių labiausiai pažeidžiamoms grupėms – fizinę negalią turintiems asmenims, protinę negalią turintiems asmenims bei vaikams – trūkumas. Asmenys, pripažinti teisiškai neveiksniais dėl protinės negalios, negali dalyvauti teisme kaip bylos šalys ir gali būti prieš savo valią patalpinti į psichiatrinę įstaigą, net nedalyvavę teismo posėdyje ir neturėję teisinio atstovo. Neegzistuoja jokios apsaugos nuo interesų konfliktų su teisiniais globėjais priemonės, ar reguliarių peržiūrų galimybės. Vaiko globos nustatymas vyksta be vaiko teisinio atstovo. Dėl nebaigto įstatyme numatyto viešųjų pastatų pritaikymo, vis dar egzistuoja fizinės kliūtys patekti į teismus.

Baudžiamosiose bylose reikalinga labiau nepriklausoma prokuratūra bei stipresnė kaltinamųjų gynybos sistema. Lietuvoje jau ilgą laiką ir dažnai skundžiamasi dėl neišsamiai atliekamų neprofesionalių baudžiamųjų ikiteisminių tyrimų, kurių kokybė negerinama jokiais priemonėmis.⁸¹ Ikiteisminiai tyrimai dažnai būna atliekami prastai bei lėtai. Žiniasklaida bei valstybės pareigūnai, įskaitant tyrimus atliekančias institucijas, dažnai nepaiso nekaltumo prezumpcijos, viešai aptardami kaltumą baudžiamosiose bylose, ir nesulaukdami jokios efektyvios reakcijos iš teisinius ir etikos standartus prižiūrinčių institucijų. Dėl ilgai trunkančių tyrimų aukoms, kurios kartu yra potencialūs liudytojai, kyla grėsmė iš nusikaltėlių pusės, o įtariamiesiems gresia pakartotinis areštas ar suėmimas tyrimo tikslais be teisinio peržiūrėjimo.

Kita problema – teismų prieinamumas, pasinaudojant teisine pagalba. Remiantis efektyvios baudžiamosios gynybos Europoje tyrimu,⁸² Lietuvoje potencialūs teisinės pagalbos

⁷⁹ *Golder prieš JK*, (5 išnaša).

⁸⁰ Pavyzdžiui, Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Transparency International Lietuvos skyrius, Lietuvos žmogaus teisių centras, Lygių galimybių plėtros centras ir VILTIS: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija.

⁸¹ ŽTSI 2009 m. (22 išnaša) 36-37; Henrikas Mickevičius ir kiti (red.), *Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2009-2010: apžvalga* (Žmogaus teisių stebėjimo institutas, Vilnius, 2011 m.) (ŽTSI 2011) 42-43.

⁸² Ed Cape ir kiti, *Veiksminga baudžiamoji gynyba Europoje* (Intersentia, Antverpenas-Oksfordas, 2010 m.).

vartotojai nežino, kad jie gali pasinaudoti tokia pagalba, ypač neįgalūs asmenys ar tie, kurių laisvė suvaržyta.⁸³

Teisininkai, atstovaujantys bylos šalims, kaip ir teisminė valdžia, turi tą patį kultūrinį paveldą, įtakojantį jų darbą. Baudžiamųjų bylų advokatų atstovavimas dažnai tėra formalus ir silpnas įsitraukimas, neatitinkantis minimalių reikalavimų, ypač kur gynyba teikiama valstybės teisinės pagalbos. Baudžiamosiose bylose dominuoja kaltinimą palaikanti pusė, todėl vieša kritika, kad prokuratūra nėra nepriklausoma kaip to konstituciškai reikalaujama, atrodo pagrįsta, kaip, beje, ir kiti sociologų nustatyti duomenys.

4.1 Advokatūra

Sovietinėje teisinėje sistemoje buvo pasitaikę asmenų, mėginusių pasinaudoti savo teise į gynėją, nekaltumo prezumpcija ar kitomis garantijomis, ir kartais jiems netgi pasisekdavo. Tačiau apskritai, sovietinėje sistemoje šie standartai iš esmės negaliojo, t.y. buvo “tušti”.⁸⁴ Šiandienos posovietinių valstybių iššūkis yra “įlieti į šiuos ilgai neveikusius teisingumo standartus reikšmės ir galios ... taip prisidedant prie įstatymų ir teismų įteisinimo”.⁸⁵ Kitas iššūkis – imtis gerinti teisinių studijų akademinį rezultatų kokybę bei etiką pagal šiuolaikinius standartus, aptartus anksčiau, kadangi advokatų ir prokurorų pirminis išsilavinimas yra tas pats kaip ir teisėjų, smarkiai įtakojančių teismų sistemą.

Advokato darbas sovietinėje sistemoje retai teikė profesinį pasitenkinimą. Tai buvo teisininkų, atstovaujančių valstybei, ne savo klientams, darbas. Taisyklių, įstatymų ir etikos reguliariai buvo nepaisoma. Svarbūs sprendimai buvo grindžiami ne įstatymu, o sistemą kontroliavusių partijų lyderių, kurie telefonu ar susitikimuose patarinėjo teismams ar duodavo slaptus nurodymus, diktatu. Advokatai nuolat susidurdavo su teisės menkinimu, žinodami, kad bet kuriuo metu įstatymas galėjo būti netaikomas koku nors neteisiniu metodu.⁸⁶

Po Sovietų Sąjungos griūties privati teisinė praktika iš esmės buvo nauja profesija, retai pasitaikiusi praeityje. Didžiausia problema, susijusi su posovietinių advokatų darbu, – tai etiško

⁸³ Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryba, “Jungtinė ŽTŠI, Lygių galimybių plėtros centro ir Lygių teisių ir socialinės plėtros centro ataskaita visuotinei periodinei apžvalgai (Universal Periodic Review), 2011 m. spalio”, <<http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/session12/LT/JS1-JointSubmission1-eng.pdf>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d. (Jungtinė UPR ataskaita, 2011 m. spalio), 43-44 paragrafai.

⁸⁴ Valerie Wattenberg, “Skiname kelią teisingumui: tradicijų buvusiam sovietiniame bloke laužymas“, leid. *Teisingumo iniciatyvos* (Atviros visuomenės Teisingumo iniciatyva, 2004 m.) 9.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Meyer (18 išnaša) 1042.

elgesio bei supratimo, kokios aplinkybės sudaro interesų konfliktą, trūkumas. Tą sąlygojo keletas priežasčių, viena kurių – visuose teisinės profesijos sluoksniuose bei sektoriuose tebesitęsianti korupcija. Daugelis teisininkų, ypač vyresnės kartos, sugebėjo dirbti tik pagal sovietinio režimo taisykles. Jiems perėjimas prie etiškesnio elgesio nedavė jokių pranašumų.⁸⁷

4.2 Prokuratūra

Su prokuratūra susiję nerimą keliantys aspektai apima prokuratūros nereglamentuotą diskreciją bei praktinį nepriklausomybės trūkumą, pagilintą sovietinio paveldo, kur prokurorai buvo valstybės aparato dalis ir be jokios abejonės patys įtakingiausi teisinės profesijos atstovai.⁸⁸

Baudžiamojoje justicijoje prokuratūra išlieka institucija, turinčia didžiausią įtaką priimant sprendimus. Prokurorai arba jų prižiūrimi policijos pareigūnai surenka visus įrodymus, įvertina juos ir nusprendžia, perduoti bylą į teismą ar ne. Keletas nesenu įvykių leidžia suprasti, jog jie turi neįtikėtiną diskreciją ir akivaizdžiai ja piktnaudžiauja. Sudėjus į vieną vietą praktiką, pagal kurią teismai stipriai pasikliauja ikiteisminiu tyrimu,⁸⁹ ir advokatus, kurie atkakliai negina savo klientų, gaunamas rezultatas, kur kenčia nekaltumo prezumpcija bei teisingumas kaltinamojo naudai.⁹⁰

Ištisus metus buvo kritikuojamas profesionalių tyrimo metodų trūkumas; savo kritiką yra išsakęs net ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas.⁹¹ Šią kritiką atkartoję ir Generalinis Prokuroras, viešai prieš Seimą pripažinęs, kad tyrėjams trūksta išsilavinimo ir motyvacijos, juos kamuoja organizacinės problemos:

Labai prasta situacija yra su ikiteisminio tyrimo pareigūnais, kurie tiesiogiai atsakingi už tyrimus.⁹²

Nepriklausomoje Lietuvoje nepriklausoma prokuratūra buvo sukurta įtvirtinant ją konstituciškai bei įpareigojant būti nepriklausomai ir klausyti tik įstatymo.⁹³ Tačiau praktikoje sistemai trukdo keletas prokuratūros elementų.

⁸⁷ Ibid. 1058-59.

⁸⁸ Meyer (18 išnaša) 1035.

⁸⁹ ŽTSI 2007 m. (21 išnaša) 21 (nustatyta teismų stebėsenos projekto metu).

⁹⁰ Inga Abramavičiūtė ir Regina Valiutytė, "Lietuva" leid. Ed Cape ir Zaza Namoradze (red.), *Veiksminga baudžiamoji gynyba rytų Europoje* (Soros fondas, 2012 m.) 245-46.

⁹¹ ŽTSI 2007 m. (21 išnaša) 22.

⁹² Ibid 21-22.

⁹³ Lietuvos Konstitucija, IX skyrius (109-114 str.). "Pagal Konstituciją, prokurorai yra sudedamoji teisminės valdžios dalis, todėl principai, nustatantys teismų nepriklausomumą, galioja ir prokurorams, bet tik tinkamai

Įstatymas numato, jog prokuroras privalo tirti visas jo žinion patekusias bylas,⁹⁴ todėl Lietuvoje galioja privalomojo baudžiamojo persekiojimo jurisdikcija. Privalomojo baudžiamojo persekiojimo jurisdikcijoje prokurorų pareigos stipriai skiriasi nuo prokurorų daugelyje šalių, kadangi jie neturi oficialios galimybės naudotis prokuratūros veiksmų laisve. Jie privalo tirti visas jų žinion patekusias bylas.⁹⁵ Tai bendra posovietinių šalių praktika.⁹⁶ Tarptautiniu mastu prokurorai turi įvairaus masto diskrecijos teisę pradėti tyrimą bei nuspręsti, ar vykdyti, sustabdyti ar nutraukti baudžiamąjį persekiojimą, remiantis aiškiais taisyklėmis ir gairėmis dėl šios diskrecijos teisės naudojimo. Europos Taryba skatina prokuratūros diskrecijos teisės principą, ragindama įtvirtinti jį tose šalyse, kur jis dar nenaudojamas.⁹⁷ Taip pat Europos Taryba rekomenduoja prokuroro sprendimą atsisakyti ar nutraukti baudžiamąjį persekiojimą grįsti konkrečiais kriterijais, tokiais kaip nusikalstamos veikos mažareikšmiškumas arba poveikis, kurį turės kaltinamojo nuteisimas, ir kad sprendimas atsisakyti baudžiamojo persekiojimo neužkirstų kelio nukentėjusiam asmeniui siekti žalos atlyginimo iš kaltinamojo civiline tvarka.⁹⁸

Privalomojo reikalavimo pradėti tyrimą ir baudžiamąjį persekiojimą trūkumas tas, kad jis sudaro sąlygas paslėptiems pažeidimams bei nesąžiningam diskrecijos teisės naudojimui, kuomet pirmenybė teikiama “lengviau patikrinamiems faktams” bei paprastoms byloms, bei administracinių baudų skyrimui nei rimtesnėms baudžiamosioms sankcijoms:

Diskrecijos teisė, priimant individualius sprendimus dėl baudžiamojo persekiojimo, gali turėti poveikį galimybėms persekioti viešuosius

atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo pateiktą nuomonę. “Konstitucinis Teismas, 1995 m. gruodžio 6 d. sprendimas dėl Vyriausybės nutarimo dėl teismų darbuotojų ir kai kurių kitų teisinių profesijų pareigūnų darbo apmokėjimo [pavadinimas sutrumpintas], *Valstybės žinios* 1995 m., Nr. 101-2264 (1995 m. gruodžio 13 d.); Lietuvos Konstitucija, 118 str. (“Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir klauso tik įstatymo”).

⁹⁴ Baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m. kovo 14 d., Nr. IX-785, pakeistas 2012 m. birželio 21 d., Nr. IX-785, *Valstybės žinios* 2012 m., Nr. 78-4030 (2012 m. liepos 4 d.), 3 skyrius.

⁹⁵ Laima Čekelienė ir Vaida Urmonaitė, “Prokuratūra Lietuvoje” (Lietuvos valstybės ataskaita, Eurojustice, Europos Generalinių prokurorų Europos Sąjungoje tinklas, ~ 2004 m.) 560 <http://www.euro-justice.com/member_states/lithuania/country_report/country_report_lithuania>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d. (aut. Vyriausiasis prokuroras, Tarptautinių ryšių ir teisinės pagalbos skyrius, Generalinė prokuratūra, ir Generalinio prokuroro pavaduotojas, atitinkamai). Ibid.

⁹⁶ Ekonominio bendradarbiavimo ir vystymosi organizacija, “Prokurorų antikorupcijos specializacija pasirinktose Europos valstybėse” (darbo dokumentas, 2011 m. rugsėjis) <www.oecd.org/countries/lithuania/49540917.pdf>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d. (EBVO 2011 m.) 9.

⁹⁷ Ministrų komitetas rekomendavo priimti ir taikyti baudžiamojo persekiojimo savo nuožiūrą principą “visur, kur istorinė raida ir valstybių narių konstitucija tai leidžia” arba priešingu atveju sugalvoti “priemonės, turinčias tokį patį tikslą kaip ir baudžiamasis persekiojimas savo nuožiūra”. Ministrų komitetas, “Rekomendacija R (87) 18, dėl baudžiamojo teisingumo supaprastinimo” (priimta 1987 m. rugsėjo 17 d., 410-ame Ministrų pavaduotojų susitikime, Europos Taryba) ss I(a)(I); EBVO 2011 m. (96 išnaša) 9. Panašius standartus rekomenduoja ir JT.

⁹⁸ EBVO 2011 m. (96 išnaša) 9.

asmenis. Diskrecijos teisę įtakoja privalomojo principo įtvirtinimas bei “paslėpti” diskrecijos teisės komponentai, tokie kaip galimybė nutraukti bylą dėl įrodymų trūkumo arba nepakankamas pastangų atlikti rimtą tyrimą sukonzentravimas.⁹⁹

Siekiant iš naujo subalansuoti didžiulę prokuratūros ir policijos galią, įgytą pagal sovietų teoriją, svarbu kovoti su galimybėmis priimti slaptus sprendimus. Sovietiniai procesiniai įstatymai teismams suteikė mažiau kontrolės, o policijai, milicijai bei departamentams prie Vidaus reikalų ministerijos suteikė daug daugiau kontrolės nei minėtos institucijos turėjo vakaruose.¹⁰⁰ Sovietinė sistema laukė baudžiamųjų apkaltinamųjų nuosprendžių. Tokį paveldą įrodo ir faktas, kad vertinant prokurorų darbą, išteisinamasis nuosprendis nustojo būti laikomas profesine klaida Lietuvoje tik prieš keletą metų.¹⁰¹

Iš kiekybinių nepriklausomybės tyrimų paminėtinas 2011 m. 78 šalių prokuratūrų, įskaitant ir Lietuvą, tyrimas, vertinantis įstaigos vadovo paskyrimo procesą bei kadenciją.¹⁰² Mažiausia nepriklausomybė yra ten, kur atrankos procese dominuoja įstatymų leidėjas; kiek geriau reitinguojami tie paskyrimai, dėl kurių nusprendžia iš skirtingų institucijų sudarytos mišrios grupės. Apskritai, nepriklausomybė didėja ženkliai ten, kur skyrimo procedūrai vadovauja teisminės institucijos be jokio politikų įsikišimo, tačiau aukščiausias nepriklausomybės lygis yra ten, kur procese dominuoja pilietinė visuomenė, pavyzdžiui, iš akademikų ir praktikuojančių teisininkų sudarytos komisijos.¹⁰³ Vertinant pagal tokias priemones, Lietuva, kur procese dalyvauja tiek Lietuvos Prezidentas, skirdamas Generalinį Prokurorą, tiek Seimas, pritardamas paskyrimui, papuola į “mišrių” paskyrimų kategoriją, reitinguojamą kaip “kiek geresnę”, tačiau vis tiek žemesnėje nepriklausomybės skalės pusėje.¹⁰⁴ Galiausiai, ir panašiai kaip ir teisminės valdžios tyrime, Lietuvos prokuratūra reitinguojama

⁹⁹ Anne van Aaken, Lars P. Feld, Stefan Voigt, “Įtaka prokurorams korumpuoja politikus: kelių valstybių įrodymai, naudojant naują indikatorius” (2008 m. kovas) CESifo darbinis dokumentas Nr. 2245, 10 <<http://ssrn.com/abstract=1097675>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

¹⁰⁰ Károly Bárd, “Teismas ir bausmė: teismų nepriklausomumas, teisėjų mokymai ir paskyrimai, baudžiamojo proceso struktūra, bausmių skyrimas, gynybos vaidmuo šalyse perėjimo laikotarpiu” (1999 m.) 7 EurJCrime CrLcRj 433, 435.

¹⁰¹ ŽTSI 2011 m. (81 išnaša) 42.

¹⁰² Ernani Carvalho ir Natália Leitão, “Faktorinės analizės modelis, skirtas prokuratūros nepriklausomybei nustatyti” (darbinis dokumentas, 2011 m. gegužės 7 d.) 1, 12 <<http://ssrn.com/abstract=1881043>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

¹⁰³ Ibid. 2.

¹⁰⁴ Ibid.; Lietuvos Konstitucija, 118 str.

aukščiau vidurkio pagal institucinę nepriklausomybę, tačiau žemiau vidurkio pagal faktinę nepriklausomybę.¹⁰⁵

5. Atitikimo vertinimas

Lietuva įvykdė didžiąją dalį sprendimų, priimtų prieš ją Europos žmogaus teisių teisme, išskyrus dvi visuomenėje ir politiškai jautrias bylas, kuriose bendrosios priemonės dar nėra įgyvendintos: *L. prieš Lietuvą* ir *Paksas prieš Lietuvą*.¹⁰⁶ Artimoje ateityje bus vertinama, kaip buvo pataisyti teisingo teismo defektai, nustatyti byloje *D.D. prieš Lietuvą*.¹⁰⁷

Teisės į teisingą teismą, kaip ji suprantama pagal Konvenciją, užtikrinimą Lietuvoje reikia tobulinti. Tai pastebima srityse, apžvelgtose šiame tyrime, bei taikant lyginamuosiuose ir kiekybiniuose tyrimuose išvystytus rodiklius. Būtina didinti ir politinę valią spręsti paaiškėjusias sistematines problemas. Lietuva dar nesulaukė padidinto Ministrų komiteto dėmesio dėl savo sisteminių problemų, tačiau tai gali pasikeisti vertinant būsimus sprendimus.

Nors tiesa, jog Lietuva yra atlikusi visus Europos Teismo nurodytus mokėjimus bylos šalims, vien sprendimai neparodo visapusiško vaizdo. Sprendimai – tai tik dalis lygties. Be to, vien sprendimų įgyvendinimo statistika neparodo, kaip iš tiesų valstybė įgyvendina Konvencijos nuostatas. Taip yra dėl ypatingai mažų galimybių bylai pasiekti Teismą. Dėl ilgo ir brangaus proceso nacionaliniuose teismuose, kuris turi būti baigtas prieš kreipiantis į Teismą, paduotų pareiškimų skaičius tėra maža potencialių skundų dalelė. Padavus pareiškimą, tėra dviejų procentų tikimybė, kad skundas bus nagrinėjamas. Maža to, vienas nepalankus sprendimas nebūtinai parodo problemos rimtumą – tai gali būti tiek vieną asmenį, tiek sistemine, daug asmenų veikianti problema.¹⁰⁸

Vertinti galima ir pagal kitus kriterijus, egzistuojančius mažiau matomame vyriausybės darbe. Įvairūs tyrimai testuoja sėkmingo Konvencijos įgyvendinimo teorijas, valstybės pareigūnų vaidmenį derinant nacionalinę teisę su Europos Teismo praktika, bei veiksniais, skatinančiais nepalankių Europos Teismo sprendimų vykdymą. Vertinant pagal neformalaus

¹⁰⁵ Carvalho ir Natália Leitão (102 išnaša) 12, 03 figūra.

¹⁰⁶ *Paksas prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 34932/04 (EŽTT, 2011 m. sausio 6 d.); *L. prieš Lietuvą* (2008 m.) 46 EHRR 22.

¹⁰⁷ *DD prieš Lietuvą*, pareiškimo Nr. 13469/06 (EŽTT, 2012 m. vasario 14 d.).

¹⁰⁸ Steven Green, *Europos žmogaus teisių konvencija: pasiekimai, problemos ir perspektyvos* (CUP, 2006 m.) 72-73.

žinių ir praktikos instituto standartus, teisės į teisingą teismą įgyvendinimas Lietuvoje reikalauja tolimesnio darbo.

Du neseni lyginamieji tyrimai aptaria veiksnius, skatinančius tinkamą tarptautinių įsipareigojimų vykdymą, pateikdami esminių skatinant Konvencijos įgyvendinimą neapčiuopiamų elementų – žinių ir praktikos – analitinį aiškinimą, t.y. sričių, kuriose Lietuva yra silpna.¹⁰⁹ Svarbu paminėti, jog Lietuva nebuvo įtraukta į šiuos du tyrimus, tačiau išvados gali būti pritaikytos ir Lietuvos žinių ir praktikos neformaliai institutui. Pirma, kuo mažiau susipažinę su Konvencijos nuostatomis yra valstybės pareigūnai, tuo mažiau tikėtina, kad jie tinkamai vykdys savo pareigas.¹¹⁰ Antra, nors mokymai bei moksliniai darbai apie Teismą ir jo jurisprudenciją palaipsniui augo tyrime minimose valstybėse, Teismo praktikos žinojimas bei išverstų sprendimų prieš kitas valstybes prieinamumas lieka žemas, ypač tarp teisininkų bei žemesnių teismų teisėjų. Tokios ribotos žinios “silpnina teisminės valdžios bendrą kompetenciją užtikrinti Konvencijos efektyvumą”.¹¹¹ Trečia, nevyriausybinių organizacijų tinklas, kuris turėtų augti sykiu su Konvencijos svarbos didėjimu nacionaliniu lygmeniu, neprasipletė. Nors kai kurios organizacijos buvo svarbios kai kuriose valstybėse, niekur jos neturėjo sprendžiamosios įtakos svarbiais klausimais.¹¹²

Antrasis tyrimas apžvelgė nepalankių sprendimų įgyvendinimo procesą pačia bendriausia prasme, per valstybės pareigūnų, įstatymų leidėjų, administratorių ir teisėjų reakcijas. Lyginamasis tyrimas atskleidžia sąlygas, skatinančias įgyvendinimą, nurodydamas, kad tose šalyse, kur egzistuoja aukšta viešųjų paslaugų kokybė ir jos yra nepriklausomos nuo politinio spaudimo, tikimybė, kad Teismo sprendimai bus vykdomi, yra aukšta.¹¹³

¹⁰⁹ Hellen Keller ir Alec Stone Sweet (red.), *Teisių Europa: EŽTK poveikis nacionalinėms teisinėms sistemoms* (OUP 2008 m.) (palyginimas 18-oje valstybių, kaip skirtingi nacionalinių teisinių sistemų subjektai priima sprendimus, skatinančius arba trukdančius Konvencijos įgyvendinimą) ir Dia Anagnostou ir Alina Mungiu-Pippidi, “Kodėl valstybės vykdo Europos žmogaus teisių teismo sprendimus skirtingai?” Teismų praktika pilietinių teisių ir mažumų teisių klausimais“ (JURISTRAS projekto lyginamoji ataskaita, finansuota Europos Komisijos Tyrimų direktorato, Sutartis FP6-028398, 2009 m.) (Konvencijos nuostatų palyginimas devyniose valstybėse, siekiant paaiškinti operatyvumo skirtumus nacionaliniai valdžiai įgyvendinant nepalankius sprendimus).

¹¹⁰ Alec Stone Sweet ir Helen Keller, “EŽTK poveikio vertinimas nacionalinėms teisinėms sistemoms“, leid. *Teisių Europa* (109 išnaša) 688.

¹¹¹ Ibid. 688-89.

¹¹² Ibid. (Varšuvos Helsinkio žmogaus teisių fondas – žymi išimtis).

¹¹³ Anagnostou ir Mungiu-Pippidi (109 išnaša) 6, 19.

Taipogi nustatytas santykis tarp teisės viršenybės principo – Pasaulio Banko išvystytas rodiklis, naudotas šiame tyrime, – ir sprendimų įgyvendinimo.¹¹⁴ Anksčiau minėta teisės viršenybės sąvoka parodo, kokia apimtimi piliečiai pasitiki ir laikosi visuomenės taisyklių, bei kiek jie pasitiki teisminės valdžios teisine struktūra ir nepriklausomybe. Kartu jis parodo sutarčių ir nuosavybės teisės įgyvendinimą, policijos, teismų ir nusikaltimo suvokimą. Taigi, kuomet pasitikima institucijomis, didėja tikimybė, kad Teismo sprendimai bus vykdomi.¹¹⁵ Tokią išvadą yra akcentavusi ir Europos Taryba.¹¹⁶

Autoriai prieina prie išvados, jog šalys, kur sprendimai įgyvendinami tinkamai, dažnai pasižymi parlamento narių aktyviu įsitraukimu į vykdymo procesą.¹¹⁷ Septyniose valstybėse iš devynių, parlamento nariai arba tik minimaliai įsitraukė į sprendimų vykdymą arba neįsitraukė išvis.¹¹⁸ Šiose valstybėse parlamentarai gali diskutuoti ir balsuoti dėl su sprendimu susijusių įstatymų priėmimo, tačiau aktyviai nedalyvauja ruošiant įstatymus, vertinant egzistuojančius teisės aktus ar strategijas, ar skatinant reformas, reikalaujamas nepalankiu sprendimu. Jiems neįprasta, jog parlamentinės institucijos aptartų ar svarstytų Strasbūro teisminę praktiką.¹¹⁹

Vertinant skirtingus įgyvendinimo minėtose valstybėse variantus, didesnę reikšmę turi minėti nacionaliniai faktoriai nei konkrečios bylos aplinkybės.¹²⁰ Todėl visiškam nacionaliniam Konvencijos įgyvendinimui būtina, kad valstybė įkurtų “prevencines ruošiamų teisės aktų peržiūrėjimo procedūras dėl atitikimo Konvencijai ir atitinkamai teisminei praktikai, įskaitant ir bylas prieš trečias valstybes”, bei kartu vystytų teisinę erudiciją ir didintų visuomenės žinojimą.¹²¹

¹¹⁴ Ibid 18. Kita vertus, vien ekonominiai rodikliai, pavyzdžiui, BVP lygis, nepadarė ženklios įtakos tyrimo rezultatams. Ibid 19.

¹¹⁵ Anagnostou ir Mungiu-Pippidi (109 išnaša) 18-19.

¹¹⁶ Teisės ir žmogaus teisių komitetas, “Europos žmogaus teisių teismo sprendimų vykdymas, 2009 m. progreso ataskaita“ (AS/Jur (2009 m.) 36, a/doc36 2009, 2009 m. rugpjūčio 31 d., Europos Taryba)7, 24 paragrafas (ši ataskaita pabrėžė, kad “valstybės narės, nuosekliai vykdančios sprendimus, paprastai pasižymi parlamento narių aktyviu įsitraukimu į vykdymo procesą“).

¹¹⁷ Anagnostou ir Mungiu-Pippidi (109 išnaša) 23; Andrew Drzemczewski ir James Gaughan, “Strasbūro teismo sprendimų vykdymas: parlamentinė dimensija“, leid. Wolfgang Benedek ir kiti (red.), *Europos žmogaus teisių metraštis 2010 m.* (European Academic Press 2010 m.) 239

¹¹⁸ Anagnostou ir Mungiu-Pippidi (109 išnaša) 22.

¹¹⁹ Ibid 22-23.

¹²⁰ Ibid 6.

¹²¹ Ibid; Alec Stone Sweet ir Helen Keller, “EŽTK suvokimas nacionalinėje teisėtvarkoje“ leid. *EŽTK poveikis nacionalinėms teisinėms sistemoms* (109 išnaša) 25.

Pritaikius bet kurį iš tyrimuose vartotų požiūrių, aprašytų Keller ir Stone Sweet¹²² bei Anagnostou ir Mungiu-Pippidi,¹²³ taptų žymiai lengviau išsiaiškinti, kurioje teisinės sistemos vietoje reikia pagerinti Konvencijos suvokimą. Kas žinoma iš viešų vertinimų, kai kurias sritis reikia gerinti.

Apsvarstykime, pavyzdžiui, viešųjų paslaugų kokybę arba teisės viršenybės Lietuvoje lygį. Šalies valdymo rodikliai parodo, kokia yra tikimybė, kad Europos Teismo sprendimai bus vykdomi greitai ir efektyviai. Šie rodikliai indikuoja viešųjų paslaugų bei valstybės tarnybos kokybę, nepriklausomybę nuo politinio spaudimo, strategijų kūrimo ir įgyvendinimo kokybę bei vyriausybės įsipareigojimų šioms strategijoms patikimumą.¹²⁴ Dveiose esminėse šiame tyrime aptartose viešosiose paslaugose, skirtose užtikrinti teisės į teisingą teismą įgyvendinimą, tiek Lietuvos teisminė valdžia (išskyrus Konstitucinį Teismą), tiek prokuratūra demonstruoja nepriklausomybės stygiaus požymius bei vakarietiško žmogaus teisių standartų suvokimo stoką. Tad teisės viršenybės statusas Lietuvoje yra silpnas vien dėl aukšto metai po metų augančio lietuvių nepasitikėjimo valstybės institucijomis.

Viena iš pirmųjų sričių, tirtų devynių valstybių Konvencijos įgyvendinimo lyginamajame tyrime, yra žmogaus teisių mobilizavimo būdas. Toks tyrimas apima resursų ir teisinės paramos, siūlomos asmeniui, norinčiam kreiptis į Europos Teismą, apžvalgą.¹²⁵ Šioje srityje Lietuva pasirodo silpnai, ypač asmenų, turinčių teisę gauti teisinę pagalbą, atžvilgiu, iš dalies dėl tarptautinių įsipareigojimų nepaisymo sovietiniu teisingumo vykdymo laikotarpiu.¹²⁶ Teisinės pagalbos nuostatos nėra tinkamai įgyvendinamos, ypatingai dėl paslaugų kokybės, kas stipriausiai veikia asmenis, patekusius į baudžiamojo teisingumo sistemą. To priežastys kelios: visų pirma, tai teisinė kultūra, maži gynybos advokatų atlyginimai, minimalių standartų, keliamų teisinės pagalbos advokatu, trūkumas bei kokybės vertinimo ar Advokatūros vykdomos advokato priežiūros stoka.¹²⁷

¹²² *EŽTK poveikis nacionalinėms teisinėms sistemoms* (109 išnaša).

¹²³ Anagnostou ir Mungiu-Pippidi (109 išnaša).

¹²⁴ *Ibid* 18.

¹²⁵ Žr. Christoph Gusy ir Sebastian Müller, "Viršvalstybinių teisių bylinėjimasis, Strasbūro teismo jurisprudencijos įgyvendinimas ir nacionalinis poveikis: Vokietijos atvejo analizė" (*JURISTRAS Atvejo analizės ataskaita*, finansuota Europos Komisijos Tyrimų direktorato, Sutartis FP6-028398, 2008 m. birželis) 6-7.

¹²⁶ Bård (100 išnaša) 439.

¹²⁷ Abramavičiūtė ir Valutytė (90 išnaša) 252.

Siekiant suprasti Europos Konvencijos standartų įgyvendinimą nacionaliniu lygmeniu, svarbu žinoti dalyvius ir institucijas, kurie atsakingi už nepalankių Europos Teismo sprendimų įgyvendinimą.¹²⁸ Lietuvoje už sprendimų vykdymo koordinavimą yra atsakingas Vyriausybės atstovo Teisme skyrius, ir jokia parlamentinė institucija neperžiūri nustatytų pažeidimų ar kitaip nevertina šalies teisinės sistemos pagal Konvencijos reikalavimus. Vertinant pagal Lietuvoje egzistuojantį sprendimų įgyvendinimo procesą, Lietuva yra tarp valstybių, kurios mažiausiai tikėtina, kad įvykdys sprendimus. Kaip rodo tyrimai, tos šalys, kur vykdymo procese aktyviai dalyvauja parlamentas, pasižymi stipriu sprendimų įgyvendinimu.¹²⁹ Lietuvoje, tais atvejais, kai nepalankaus sprendimo įgyvendinimui reikalingas Seimo įsitraukimas, pakeitimus parengia ir pristato Teisingumo ministerija kartu su Vyriausybės atstovu; visgi įgyvendinant sprendimus bylose *Paksas prieš Lietuvą*¹³⁰ ar *L. prieš Lietuvą*,¹³¹ Seimas nesiėmė reikiamų veiksmų.

Lietuva neskuba vykdyti savo pozityvios pareigos pagal 6 straipsnį, net ir matydama žymius trūkumus. Neseni to pavyzdžiai – byla *D.D. prieš Lietuvą*,¹³² kurios faktinės aplinkybės institucijoms seniai buvo žinomos iš NVO¹³³ bei Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) darbo. Kaip nurodoma CPT ataskaitose, Komitetas bandė dirbti su Lietuvos institucijomis nuo 2004 m. keliais klausimais, tarp jų ir dėl asmens skubaus priverstinio psichiatrinio gydymo.¹³⁴ 2008 m. Komiteto delegacijos surinkti faktai parodė, jog ankstesnės jo rekomendacijos nebuvo įgyvendintos.¹³⁵ Daugumoje savo atsakymų Lietuva teigė „įgyvendinanti“ daugelį sąlygų arba dėl jų vykdanči mokymus.¹³⁶ Kitas CPT dar 2004 m. iškeltas klausimas dėl nacionalinių teismų praktikos gauti

¹²⁸ Gusy ir Müller (125 išnaša) 11-19.

¹²⁹ Anagnostou ir Mungiu-Pippidi (109 išnaša) 23.

¹³⁰ *Paksas prieš Lietuvą* (106 išnaša).

¹³¹ *L. prieš Lietuvą* (106 išnaša).

¹³² *DD prieš Lietuvą* (106 išnaša).

¹³³ Pavyzdžiui, jungtinė Žmogaus teisių stebėjimo instituto, Globalios iniciatyvos psichiatrijoje, Vilties: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrijos, ir Vilniaus psichologinės ir socialinės reabilitacijos centro ataskaita, „Žmogaus teisių stebėseną uždaroje psichikos sveikatos priežiūros institucijose: projekto ataskaita“ (Vilnius, 2005 m.) <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/mental%20health%20care%20inst.en_1.pdf>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

¹³⁴ „Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) ataskaita Lietuvos Vyriausybei dėl Komiteto vizito į Lietuvą 2008 m. balandžio 21-30 d.“ (CPT/Inf (2009 m.) 22, 2009 m. birželio 25 d., Europos Taryba) (CPT 20009 m. ataskaita Lietuvai) 133 paragrafas.

¹³⁵ Ibid. 121 paragrafas.

¹³⁶ „Lietuvos Vyriausybės atsakymai į Europos komiteto prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (CPT) ataskaitą dėl Komiteto vizito į Lietuvą 2008 m. balandžio 21-30 d.“ (CPT/Inf (2009 m.) 24, 2009 m. rugsėjo 15 d., Europos Taryba) 8.

psichiatro, nesusijusio su ligonine, į kurią asmuo priverstinai guldomas gydytis, nuomonę, iki šiol Lietuvos valstybės nėra atsakytas.¹³⁷

Patikima informacija apie Konvencijos nuostatų pažeidimus bei jų ignoravimą rodo, jog tais atvejais, kuomet nėra konkretaus sprendimo prieš Lietuvą, egzistuoja bendras pagarbos Konvencijos apsaugai trūkumas. Tai, kad Lietuva nesugeba pašalinti šių ar kitų žinomų Konvencijos pažeidimų, atskleidžia esminį “kitų” teisių pripažinimo trūkumą.

6. Kitas požiūris į problemos sprendimą

Sprendžiant teisinės sistemos problemas, keblu tai, kad dažniausiai sistema veikia izoliuotai. 2001 m. aprašyta Lietuvos uždara institucinė kultūra,¹³⁸ nepagerino visuomenės nuomonės apie teisėjus. Gana įprasta, kad žiniasklaida, kalbėdama apie teisėjus, apibūdina juos kaip “klaną”.

Sociologai, tirdami, kaip veikia sistema, vertina svarbų požymį – sistemos izoliuotumą, t.y. nacionalinių teismų sistemos, konkretaus teismo tam tikroje sistemoje ar profesijos. Uždara sistema sąlygoja tai, kad nebesugebama iš vidaus išvelgti problemos. Sociologai apibūdina tokią sistemą kaip į save referuojančią.

Į save referuojanti sistema savo mąstymą apriboja tokiais dalykais, kurie tik toliau stiprina tos pačios sistemos suvokimą.¹³⁹ Apskritai ji yra atspari pokyčiams. Visgi pokyčiai yra galimi, jei sistema pastoviai gauna informacijos iš aplinkos arba generuoja informaciją apie savo darbą, t.y. nustačius pageidaujamus sistemos elementus, yra renkami ir analizuojami duomenys, siekiant nustatyti, kas sistemoje nefunkcionuoja, ir atitinkamai atsakingi asmenys gali sistemą pagerinti. Tokie metodai iš pradžių buvo naudoti valdymo teorijoje ir išplito į daugelį kitų sričių, tame tarpe mediciną bei teismų sistemas. Europoje buvo pradėta keletas iniciatyvų, siekiant pagerinti teismų sistemą naudojant šias metodologijas.¹⁴⁰ Nenutrūkstamas kokybės gerinimas (CQI) – tai vienas iš metodų pagerinti teisinės sistemos aspektus, kurį verta apsvarstyti Lietuvoje, nes jis gali paskatinti pokyčius izoliuotoje, į save referuojančioje

¹³⁷ CPT 2009 m. ataskaita Lietuvai (134 išnaša), 122 paragrafas.

¹³⁸ Atviros visuomenės institutas, “Teismų kompetencija Lietuvoje“, leid. *Prisijungimo prie ES proceso stebėseną: teismų kompetencija* (Atviros visuomenės institutas, 2002 m.) 146-47.

¹³⁹ Haridimos Tsoukas ir Demetrios B. Papoulias, “Socialinės reformos: koncepcinė analizė“ (1996 m.) 47 J Operational Research Society 853, 855 (socialinės sistemos sąveikauja su aplinka pagal savo vidinę struktūrą; laikui bėgant išvystę savo pačių pažintines kategorijas, vertybes bei vertinamuosius sprendimus, jie pažįsta tik tuos dalykus, kurie leidžia jiems išlaikyti tą pačią struktūrą, ir taip dar lengviau priešintis pokyčiams).

¹⁴⁰ Pim Albers, “Teismo kokybės vertinimas: laikinas susidomėjimas ar pasaulinė tendencija?“ (2009 m.) 1HJRL 53, 54.

sistemoje.¹⁴¹ Pirmą žingsnelį šiame procese – duomenų rinkimą – jau įgyvendina Europos Tarybos Europos veiksmingo teisingumo komisija (CEPEJ).¹⁴² Sekantys žingsniai Lietuvai – jei kartais politikai norėtų judėti pirmyn – duomenų rinkimo procesų modifikavimas, siekiant pritaikyti prie Lietuvos sistemos, naudojantis Europos Tarybos ekspertize bei priežiūra.

7. Rekomendacijos einant pirmyn

Teisės į teisingą teismą įgyvendinimą Lietuvoje galėtų pagerinti trys veiksniai. Pirmasis – didesnis visuomenės švietimas ir pilietinis įsitraukimas į teisinius procesus, apimantis visus visuomenės sluoksnius. Tai turėtų apimti kelių pakopų švietimo programą – nuo vaikų iki visų valdžios šakų – kuri aktyviai nagrinėtų visus Europos Konvencijos reikalavimus, įskaitant ir Europos Teismo bylose prieš kitas valstybes suformuluotus išaiškinimus. Tai turėtų apimti ir reikšmingą pilietinį dalyvavimą kandidatų į teisėjus atrankos procese. Siekiant užtikrinti, jog atrankoje dalyvautų gerai informuoti pilietinės visuomenės nariai, atstovaujantys platų socialinių klausimų ratą, dalyvauti turėtų žinomi NVO nariai ir jų ekspertai. Reikšmingas pilietinis įsitraukimas padidins visuomenės pasitikėjimą, kurio šiandien trūksta.

Antrasis veiksnys – tai viešųjų paslaugų bei valstybės tarnybos kokybės pagerinimas, panaikinant teisinio išsilavinimo ir mokymų trūkumus, įskaitant ir profesinės etikos stoką. Įgyvendinant teisę į teisingą teismą turi būti pagerinta teisinio išsilavinimo bei mokslų kokybė visų teisinių profesijų asmenims, pradedant nuo turinio ir etikos akademinų studijų metu ir tęsiant profesiniame gyvenime. Visi teisininkai privalo norėti ir galėti laikyti save bei vienas kitą atsakingais pagal etikos standartus; teisminės valdžios atstovai privalo pripažinti, jog jie atsako prieš visuomenę už savo nepriklausomybę bei nešališkumą. Teisininkams būtinas išsilavinimas bei mokymai, padėsiantys identifikuoti ir išvengti neetiškų situacijų. Turi būti numatytos tinkamos procedūros, siekiant nepriklausomai ir objektyviai kovoti su neetišku elgesiu, tiek numatant profesinės licencijos atėmimą, tiek kompensacijas nukentėjusioms šalims. Už ginčytiną skundą dėl profesinio elgesio negali būti jokių represijų.

¹⁴¹ Tsoukas ir Papoulias (139 išnaša) 853, 855, 857 (duomenų rinkimas ir analizė pagerina uždarų ir į save referuojančių socialinių sistemų dinamiką).

¹⁴² Ministrų komitetas, „Rezoliucija Res(2002)12 dėl Europos veiksmingo teisingumo komisijos įkūrimo (CEPEJ)“ (priimta 2002 m. rugsėjo 18 d., 808-ame Ministrų pavaduotojų susitikime, Europos Taryba). Detalesnė informacija pateikiama CEPEJ internetiniame puslapyje, adresu <<http://www.coe.int/cepej>>, paskutinė prieiga 2013 m. rugpjūčio 12 d.

Stiprinant etiško elgesio standartus ir atskaitomybę, svarbu yra sumažinti galimybes korupciniam elgesiui, pavyzdžiui, nederamam spaudimui, finansinei naudai ar asmeninėms paslaugoms, atsirasti. Stipri etikos sistema stiprins teisminės valdžios, prokuratūros bei advokatūros nepriklausomybę. Ji taip pat gali sustabdyti, ir galbūt atitaisyti, visuomenės pasitikėjimo sistema mažėjimą.

Viešųjų paslaugų stiprinimas apima ir konfidencialių klausimų apsaugą, įskaitant ir baudžiamojo ikiteisminio tyrimo subjektų bei advokatų ir jų klientų bendravimo apsaugą. Teisėsaugos institucijų darbuotojai ir teisininkai, kurie pažeidžia konfidencialumo reikalavimą, turėtų būti laikomi atskaitingais profesinė prasme, nepaisant bet kokios galimos baudžiamosios ar civilinės atsakomybės. Dėl to prokurorai turi pakeisti praktiką, kuomet viešai pranešama apie ikiteisminio tyrimo pradėjimą, viešai diskutuojama apie tyrimo metu nustatytus faktus ar identifikuojami tyrimo tikslai.

Trečiasis veiksnys – tai europinės praktikos taikymas sprendžiant problemas. Tai turėtų apimti tiesiogines konsultacijas su Europos Taryba bei jų ekspertų vykdomą priežiūrą. Siekiant pagerinti teismų ir prokuratūros veikimą bei nepriklausomybę, Lietuva turėtų sukurti nuolatinis kokybės užtikrinimo vertinimus, tokius kaip Europos Tarybos išvystyti bei visiškos kokybės valdymo elgsenos mokslų metoduose įtvirtinti vertinimai. Tai sudarytų prielaidas nuolatiniam sistemos tobulėjimui, ir kartu sumažintų jos uždaramą bei, renkant ir analizuojant duomenis, sutelktų dėmesį į tas sritis, kurias būtina pataisyti, o ne ieškotų kaltų. Tokie metodai – ar jie būtų sukurti nacionalinių NVO, ar Europos Tarybos institucijų ar kitų tarptautinių organizacijų, kurių narė yra Lietuva – taipogi gali būti taikomi siekiant pagerinti sisteminės sąlygas, neigiamai veikiančias teisę į teisingą teismą.

Galiausiai, jei teismai ir vyriausybė Lietuvoje nedirbs skaidriai, siekdami padidinti pilietinį įsitraukimą, pagerinti profesinio teisinio išsilavinimo kokybę, užtikrinti etiką bei taikyti egzistuojančią praktiką sprendžiant problemas, teisės į teisingą teismą pagerėjimo perspektyvos nėra tikėtinos, netgi priešingai, tikėtina, kad ji blogės. Tai reikštų nuolatinį pavojų visoms žmogaus teisėms, galiojančioms valstybėje; taip pat tai sumažintų visuomenės pasitikėjimą teismais bei vyriausybe ir skatintų tebesitęsiančius didžiulius emigracijos srautus.